

Din colecțiile Muzeului Banatului: colecțiile Ormós și Pongrácz

Horia Ștefan Mariș*

Abstract: *Ever since its foundation in 1872, the Banat Museum has benefited from a constant enrichment of its collections. Of these, the antiquities collection was the main beneficiary of the museum, at least in terms of the number of pieces. The main way in which various antiquities were obtained was through donations, an example being the rich private collection of Zsigmond Ormós. Another method, in addition to the one mentioned, as well as through archaeological excavations, was through the acquisition of pieces, an important case for the museum in Timișoara being the Pongrácz collection.*

Keywords: Banat, museum, collections, Ormós Zsigmond, Pongrácz Imre.

Începând, cu perioada Renașterii, a fost observată o tendință a oamenilor de cultură în direcția deținerii a diferite obiecte ce stârneau curiozitatea, printre care s-au numărat și piese arheologice. În spațiul Banatului, odată cu secolul al XVIII-lea, dar mai ales cu cel următor, a fost înregistrată o creștere a numărului de colecții particulare, deținute, de regulă, de persoane influente și cu o stare financiară stabilă.

De cele mai multe ori, colecțiile particulare au fost obținute de către instituțiile cu profil muzeal, cum a fost și cel din Timișoara. Aceasta, după fondarea sa în anul 1872 la inițiativa lui Ormós Zsigmond¹, a cărei funcție de președinte a ocupat-o², a deținut, încă din primii ani de existență, colecții de antichități, documente, dar și o bibliotecă³.

Încă de la fondarea sa, Muzeul Banatului a dus o constantă politică de obținere a antichităților. Astfel, în primul an de funcționare, apăreau primele mențiuni ale pieselor, cu precădere piese arheologice și numismatice, printre care sunt amintite cele din partea lui Boleszny Antal cu câteva monumente funerare de la Orșova⁴. Cu timpul, muzeul a beneficiat de procurarea a mai multe colecții, atât în urma donațiilor, cât și în urma achizițiilor. Astfel au fost obținute cele două colecții particulare, care, astăzi, reprezintă un fond important al patrimoniului muzeal din Timișoara.

¹ Medeleț, Toma 1997, 13.

² Medeleț, Toma 1997, 13

³ Medeleț, Toma 1997, 16; Milleker 2013, 24.

⁴ Milleker 1892, 121-123.

Colecția Ormós

Un om de cultură, pasionat de arte și științe, Ormós Zsigmond și-a alcătuit o vastă colecție de opere de artă, manuscrise vechi, cărți de specialitate și antichități din zone diferite ale globului. Cu toate acestea, activitatea de colecționare a lui Ormós Zs. a început cu decenii înaintea contribuției sale la formarea Societății de Istorie și Arheologie din Ungaria de Sud din anul 1872.

În perioada următoare Revoluției din 1848, perioadă în care i-a fost interzis să ocupe funcții importante, Ormós Zs. s-a preocupat de călătorii în scop educativ prin țări europene⁵. Începuturile colecției sale private privesc călătoria lui Ormós Zs. în Italia de unde, în anul 1859, își achiziționează primele opere de artă. În anii următori a vizitat mai multe țări vest-europene în scopul de a observa și înțelege funcționarea muzeelor și modul în care acestea și-au dezvoltat colecțiile muzeale⁶.

Pe lângă colecția de artă, a fost alcătuită și o colecție de antichități. Aceasta a cuprins piese din diferite epoci ale istoriei, începând din preistorie și până în epoca modernă.

Despre cum a fost compusă și câte piese au intrat în colecția de antichități preistorice în primii ani, informațiile au provenit, de cele mai multe ori, de la diferiți autori. În plus, mențiuni referitoare la intrarea unor noi piese în colecție sunt destul de dispersate și au reprezentat doar o mică parte a vastei colecții a lui Ormós Zs. Astfel, conform primelor mențiuni, în ordine cronologică, avem în anul 1860, în zona localității Jamu Mare, județul Timiș (German-Nagyzsámi, Temes Vm.⁷) opt schelete umane, unele având un bogat inventar funerar. Cea mai mare parte a pieselor s-a pierdut, însă patru piese au fost obținute, și anume: un colan din bronz realizat din patru fire împletite, un cerc din bronz realizat din sârmă subțire și capete ascuțite, un cerc din bronz din sârmă cu capete deschise, un inel din bronz realizat din sârmă⁸.

Colecției i-au fost adăugate o piesă de podoabă din bronz descoperită într-un mormânt tumular în anul 1867, pe raza localității Ghilad, județul Timiș (Gilád, Temes Vm.) și două greutăți din lut descoperite în anul 1869, la Orțișoara, județul Timiș (Orczyfalva, Temes Vm.). Ulterior, cele două piese au fost donate Muzeului Banatului în anul 1889⁹.

Tot în această perioadă, colecția de antichități preistorice a fost îmbogățită cu fragmente osteologice animale descoperite într-o peșteră pe raza localității Valeapai, județul Caraș-Severin (Vallepaj, Krassó-Szörény Vm.)¹⁰, capete de

⁵ *Delejtű* 1858, Nr. 5 din 03.08.1858, 40.

⁶ Miklósik 2022, 265-267.

⁷ Prescurtare de la Vármegye (Comitat).

⁸ *TRÉ* 1882, 90-91.

⁹ Milleker 2013, 103.

¹⁰ *TRÉ* 1878, 10-11.

topoare din bronz descoperite în anul 1873 la Tirol¹¹, un vârf de săgeată și un topor litic realizat din agat descoperite în Orșova¹² sau un topor în cruce din bronz descoperit la Lipova¹³.

O sursă importantă referitoare la colecția de antichități preistorice a fost catalogul expoziției de preistorie a celei de-a VIII-a sesiune a Congresului Internațional de Arheologie și Antropologie Preistorică din Ungaria din anul 1876.

În cadrul acesteia, alături de alte colecții particulare, muzeale și școlare, au fost expuse piese oferite de către Ormós Zs. în vitrina 21. Astfel, au fost menționate trei inele din bronz, un inel din sârmă torsionată descoperit în aceeași localitate cu celelalte, posibil din localitatea Sânpetru German (Germán, Temes Vm.), șapte vârfuri de săgeți descoperite la Deliblato (Deliblát, Temes Vm.)¹⁴ și un topor masiv din cupru descoperit în anul 1875 pe raza localității Vinga județul Timiș (Vinga, Temes Vm.) și achiziționat de către Ormós Zs.¹⁵

Acestora s-au adăugat o daltă cu teacă de 11,6 cm lungime, o daltă cu teacă de 7,2 cm lungime, două fragmente de daltă din aceeași categorie de 7,2 cm lungime, o seceră de bronz de forma semilunii, două verigi în spiră realizate din bronz circulare, decorate cu linii incizate, verigă din spiră realizată din bronz decorată cu linii incizate (nu este întreagă) și o brățară din spiră realizată din bronz, plată pe interior și bombată pe exterior, decorată cu motive liniare incizate. Aceste piese au fost descoperite în localitatea Tirol, județul Caraș-Severin (Királyhegye, Krassó-Szörény Vm.) în anul 1873¹⁶. Pe lângă acestea, au mai fost expuse fragmente ceramice descoperite la Chișineu-Criș, județul Arad (Erdőhegy, Arad Vm.), Vinga și Orșova, județul Mehedinți (Orsova, Krassó-Szörény Vm.). O piesă interesantă expusă din colecție a fost o brățară din bronz, decorată cu o nervură mediană, descoperită în anul 1867 la Ghilad, județul Timiș (Gilád, Temes Vm.) ca parte a unui inventar funerar¹⁷.

Lista pieselor expuse a culminat cu alte trei brățări din bronz, una descoperită în Comitatul Bereg și celelalte în zona Timișoarei; o daltă din piatră și un cuarț descoperite în Comitatul Bihar, mărgelile din diferite materiale descoperite la Carani, județul Timiș (Merczifalva, Temes Vm.), Săcălaz, județul Timiș (Szakálháza, Temes Vm.) și Kiszombor, Ungaria, un inel de dimensiuni mai mari din bronz descoperit la Ghilad, județul Timiș (Gilád, Temes Vm.)¹⁸. O ultimă piesă expusă a fost un topor întreg din bronz descoperit la la Fibiș, județul Timiș (Fibis, Temes Vm.), cu lungimea de 14 cm. Piesa a intrat în colecția Muzeului Banatului în urma testamentului lui Ormós Zs. în anul 1895¹⁹.

¹¹ TRÉ 1878, 17.

¹² Milleker 2013, 104-105.

¹³ Milleker 1889, 5.

¹⁴ Hampel 1876 111-112;

¹⁵ Milleker 2013, 228.

¹⁶ Milleker 2013, 90-91.

¹⁷ Hampel 1876 111-112; Milleker 2013, 65.

¹⁸ Hampel 1876, 111-112

¹⁹ Milleker 2013, 63.

Colecția de antichități din cele două epoci ale fierului este puțin cunoscută, lucru datorat numărului redus de piese încadrate cronologic acestui interval de timp. Cu toate acestea, avem mențiunea din anul 1872, de la Kis-Zombor, Ungaria (Torontál Vm.), unde a fost descoperit un mormânt de inhumatie din a doua epocă a fierului. Inventarul funerar obținut de către Ormós Zs. a fost constituit din mărgele realizate din os, ceramică sau scoici, o brățară și o podoabă de cap. Acestea au fost donate Muzeului Banatului în anul 1889. Felix Milleker a menționat existența unei monede din argint din perioada regelui macedonean Filip²⁰. Această relatare a fost confirmată și de către Hampel József²¹.

Colecția Ormós nu a fost compusă exclusiv din antichități descoperite pe teritoriul Austro-Ungariei, în aceasta fiind incluse și piese arheologice descoperite la distanțe mai mari. Astfel, în urma descoperirilor arheologice efectuate de Luigi Palma di Cesnola în 1870 în Cipru, o parte din piesele de origine feniciană, în număr de 52, au ajuns în colecție în anul 1874, prin mijlocirea fostului consul italian de la Timișoara, Cavaliere Francisco Lambertenghi²².

Un număr semnificativ de antichități aflate în colecție s-a datorat descoperirilor întâmplătoare de epocă romană din spațiul Banatului. Printre primele antichități ale acestei epoci s-au numărat cele de la Orșova. De aici, președintele societății de la Timișoara a obținut, prin intermediul preotului Bilszky Ferencz, un vas de mici dimensiuni de tip *olla ossuaria* sau *cineraria*, zece monede și o fibulă din bronz în stare bună de conservare. Piesele au fost descoperite în anul 1856. Tot de la Orșova, în anul 1859, de asemenea prin intermediul aceluiași preot, colecției i s-a adăugat o lespede cu reprezentarea zeului Mithras Tauroctonos²³. O altă piesă de la Orșova, respectiv un opaiț, a intrat în colecție, fără a fi adăugate alte mențiuni, în afară de donarea acestuia Muzeului Banatului în anul 1891²⁴.

Pe parcursul anilor, colecția a fost îmbogățită cu noi piese arheologice. La Banatska Palanka, Serbia (Uj-Palanka, Temes Vm.), în anul 1872, au fost descoperite fundațiile unor ruine romane, printre care și un fragment de statuie din marmură, care a intrat în colecția Ormós²⁵. În același an, de la Napoli, au fost achiziționate două piese sculpturale cu scene în care apar reprezentările zeului *Bacchus* împreună cu nimfe și satiri. Cele două, alături de alte piese de artă, au fost donate Muzeului Banatului de către membrii familiei lui Ormós Zs. după moartea acestuia²⁶. Alte două piese din bronz, cel mai probabil suporturi de torțe, descoperite în anul 1873 la sud de Berzovia, județul Caraș-Severin (Zsidovin, Krassó-Szörény Vm.), au fost obținute²⁷.

²⁰ Milleker 1900b, 28; Milleker 2013, 230.

²¹ Hampel, 1879, 45.

²² *TRÉ* 1889, 98.

²³ *TRÉ* 1879, 37; Milleker 1892, 121-122; Timoc 2006, 59.

²⁴ Milleker 1892, 123.

²⁵ Böhm 1879, 168.

²⁶ *TRÉ* 1895, 119.

²⁷ Miletz 1878, 17.

Deși au fost menționate mai multe piese de factură romană în timpul proceselor de donare a colecției către Muzeul Banatului, majoritatea pieselor aflate deja în colecție nu au beneficiat de un context clar al procurării lor.

Colecția de antichități din epoca migrațiilor a fost îmbogățită, de-a lungul anilor, cu descoperiri provenite, în cea mai mare parte, din contexte funerare sau întâmplătoare. O mențiune din anul 1876 amintește intrarea în cadrul colecției a unui inventar funerar, descoperit întâmplător la Jamu Mare în anul 1860. Piesele obținute au fost un colier, două brățări, un inel și un cerc, toate realizate din bronz. În plus, a fost menționată și existența unor monede în mormânt, care au dispărut în momentul descoperirii acestuia²⁸.

Două pandantive descoperite la Izvin în anul următor, cu ocazia lucrărilor la calea ferată, au fost aduse colecției²⁹. Ulterior, în timpul unei excursii de cercetare la așezarea romană de la *Viminacium* și Cuvin, Serbia (Kubin, Temes Vm.), în colecția de antichități barbare a intrat un vas ceramic cu două toarte, descoperit întâmplător³⁰.

Una dintre cele mai bogate părți ale colecției Ormós a fost cea de numismatică. Aceasta a cuprins, după treizeci de ani de activitate, în jur de 9.000 de monede³¹, în special de epocă romană și medievală. Marea majoritate a pieselor a fost obținută prin achiziționare și, în situații mai rare, prin donații sau schimburi cu alți colecționari particulari.

Printre primele monede intrate în colecție s-au numărat cele zece monede din bronz de epocă romană descoperite la Orșova. Acestea au fost obținute cu ajutorul preotului Bilszky Ferencz, fiind descoperite în anul 1856. Monedele au fost încadrate cronologic între anii 249-260 p.Chr., respectiv în timpul domniilor împăraților Herennius Etruscus și Valerianus³². Câțiva ani mai târziu, în 1865, au fost obținuți doi denari republicani din argint descoperiți la Banatski Brestovac, Serbia (Brestovac, Torontál Vm.)³³. În anul următor, în urma lucrărilor edilitare de la Băile Herculane, a fost descoperit un tezaur monetar compus 900 de monede romane, din care o parte au fost achiziționate³⁴.

Achizițiile au continuat și în anii următori, fiind menționați 3 denari din perioada împăratului Traian, un denar din perioada lui Antoninus Pius și unul din perioada lui Commodus de la Becicherecul Mic, județul Timiș (Kis-Becserek, Temes Vm.)³⁵. În anul 1867, de la Bela Crkva a fost achiziționat un denar familial

²⁸ Miletz 1876, 67-68.

²⁹ *TRÉ* 1877, 77.

³⁰ Ormós 1878, 107.

³¹ Berkeszi 1907b, 1.

³² *TRÉ* 1879, 37; Milleker 1892, 121.

³³ Berkeszi 1907b, 12.

³⁴ Milleker 1892, 110-111.

³⁵ Berkeszi 1907b, 9.

din argint³⁶, iar peste doi ani a fost obținut un denar din perioada lui Antoninus Pius, descoperit la Hitiaș, județul Timiș (Hittyiás, Temes Vm.)³⁷. Peste un an, de la Lăpușnic, Ormós Zs. a intrat în posesia unui număr mare de monede romane, atât republicane, cât și imperiale³⁸.

În anul 1869, în colecție au fost înregistrate câteva monede de epocă romană, descoperite pe raza localității Carani. Piese obținute au fost două monede din bronz din perioada lui Constantin cel Mare și două monede din aur cu reprezentările împăraților Constans II și Constantinus IV Pogonatus³⁹. De la Vărădia, Ormós Zs. a primit o monedă romană familială din argint drept cadou de la Baich Milos, ulterior mai obținând câteva monede republicane și imperiale⁴⁰.

În anul 1870, Ormós Zs. a obținut de la Králik J. câțiva denari din perioada împăratului Antoninus Pius, descoperiți în anul 1862, la Cerneteez⁴¹, iar de la Jäger Róbert din Deta a obținut o monedă din aur cu reprezentarea lui Iulius Caesar⁴². Prin achiziție, a mai obținut și o monedă din aur din perioada lui Constantin cel Mare, descoperită la Bela Crkva⁴³, una cu Probus descoperită la Izgar, județul Caraș-Severin (Izgar, Krassö-Szórény Vm.)⁴⁴ și un denar din argint cu Antoninus Pius de la Ianova, județul Timiș (Janova, Temes Vm.)⁴⁵. Tot acum au fost înregistrate un denar republican din argint, descoperit la Kusić, Serbia (Kuszics, Temes Vm.)⁴⁶, două monede din aur din perioadele împăraților Constans și Constantinus IV Pogonatus de la Orțișoara⁴⁷ și o monedă din aur de la Pančevo, cu reprezentare împăratului Diocletianus⁴⁸. O ultimă monedă amintită pentru anul 1870 a fost o imitație de denar roman din argint din perioada împăratului Hadrianus, descoperită la Jebel, județul Timiș (Zsebely, Temes Vm.)⁴⁹

În anul 1871 Ormós Zs. și-a publicat o parte a colecției sale numismatice cu piese provenite de la Berzovia. Această parte a colecției sale a însumat, cel puțin pentru acel an, 113 de piese, dintre care 111 au fost monede familiale republicane și două monede imperiale cu reprezentările împăraților Nero și Hadrianus. Cronologic, monedele au fost încadrate în intervalul de ani cuprins între 65 a.Chr.-138 p.Chr.⁵⁰. Tot în acest an, colecției i-a fost adăugat un denar din argint din

³⁶ Berkeszi 1907b, 18-19.

³⁷ Berkeszi 1907b, 21.

³⁸ Berkeszi 1907b, 26.

³⁹ Berkeszi 1907b, 28.

⁴⁰ Berkeszi 1907b, 44.

⁴¹ Berkeszi 1907b, 14.

⁴² Berkeszi 1907b, 15.

⁴³ Berkeszi 1907b, 18-19.

⁴⁴ Berkeszi 1907b, 22.

⁴⁵ Berkeszi 1907b, 22.

⁴⁶ Berkeszi 1907b, 26.

⁴⁷ Berkeszi 1907b, 29.

⁴⁸ Berkeszi 1907b, 33.

⁴⁹ Berkeszi 1907b, 48.

⁵⁰ Ormós 1871, 145-153.

perioada împăratului Hadrianus, moneda fiind descoperită la Altringen, județul Timiș (Altringen, Temes Vm.)⁵¹. În completarea colecției, cel puțin pentru acest an, au mai fost amintite achizițiile de la Banatski Karlovac cu o monedă din aur cu împăratul Iustinianus, o monedă din bronz cu împărăteasa Iulia Mamaea și alte două monede din bronz cu reprezentarea împăratului Maximianus Thrax⁵², precum și cele de la Kruščica, Serbia (Krusica, Temes Vm.)⁵³.

Pe parcursul următorilor ani, colecția a cunoscut o continuă creștere a numărului de piese, cum au fost denarul din argint din perioada împăratului Antoninus Pius și două monede din bronz din perioada împăratului Constantin cel Mare, descoperite la Sânanđrei, județul Timiș (Szent-András, Temes Vm.)⁵⁴ sau un denar cu reprezentare împărătesei Iulia Augusta de la Becicherecul Mic în anul 1872⁵⁵. Tot acum a fost menționată și achiziția, de la Lenauheim, județul Timiș (Csatád, Torontál Vm.), unui denar din argint din perioada împăratului Traianus și alți doi denari cu reprezentarea împărătesei Faustina Minor, soția împăratului Marcus Aurelius⁵⁶. De la Bela Crkva, au fost achiziționate o monedă din bronz din perioada împăratului Vitellius, un denar din argint cu împăratul Hadrianus și un denar familial din argint⁵⁷. Alte monede achiziționate în această perioadă au provenit de la Mehadia sau Băile Herculane⁵⁸, Lipova⁵⁹, Seceani, județul Timiș (Szécsány, Temes Vm.)⁶⁰

În anul 1874, de la Săcălaz, județul Timiș (Szakálháza, Temes Vm.), a fost obținută o monedă din aur din perioada împăratului Teodosius⁶¹, iar de la Mehadia sau Băile Herculane, o monedă din bronz cu împăratul Traianus⁶². O sursă bogată de monede achiziționate în intervalul anilor 1868-1874 a fost la Srpski Itabej, Serbia (Ittebe, Torontál Vm.), de unde au fost obținuți 41 de denari din perioada cuprinsă între domniile împăratului Traianus și până la împărăteasa Faustina Minor⁶³. De la Caransebeș au fost achiziționați doi denari de la Faustina Senior și Volusianus⁶⁴, iar de la Teregova a primit patru tetradrahme din perioada regelui macedonean Filip al II-lea⁶⁵.

⁵¹ Berkeszi 1907b, 8.

⁵² Berkeszi 1907b, 23.

⁵³ Berkeszi 1907b, 24.

⁵⁴ Berkeszi 1907b, 8.

⁵⁵ Berkeszi 1907b, 9.

⁵⁶ Berkeszi 1907b, 14.

⁵⁷ Berkeszi 1907b, 18-19.

⁵⁸ Berkeszi 1907b, 20-21.

⁵⁹ Berkeszi 1907b, 28.

⁶⁰ Berkeszi 1907b, 37.

⁶¹ Milleker 1900a, 19-20.

⁶² Berkeszi 1907b, 20-21.

⁶³ Berkeszi 1907b, 22.

⁶⁴ Berkeszi 1907b, 23.

⁶⁵ Berkeszi 1907b, 43.

În anul următor, de la Bărăteaz, județul Timiș (Baracháza, Temes Vm.), a obținut un denar din argint din perioada împăratului Hadrianus⁶⁶ și un denar de la Bozovici, cu reprezentarea lui Octavianus Augustus și Caius Lucius⁶⁷. Tot în anul 1875 au mai fost obținute, de la Denta, 16 monede din aur cuprinse între perioadele împăraților Iovianus și Gratianus, 15 dintre ele provenind dintr-un mormânt. Dintre aceste monede, o monedă cu reprezentarea împăratului Iovianus a provenit dintr-un alt punct al localității. În plus, una dintre monedele descoperite în context funerar a fost achiziționată ulterior⁶⁸.

Tot în această perioadă au mai fost achiziționate, de la Bela Crkva, o monedă din aur din perioada împăratului Zeno, trei monede din bronz cu reprezentarea cezarului Crispus (primul fiu al lui Constantin cel Mare), mai multe monede din bronz cu Constantinus II, două monede din bronz cu Constantius și alte patru, din același material, cu Valentinianus I⁶⁹. Printre altele, se mai numără și o monedă din argint bătută la *Dyrrhachium*, achiziționată de la Gaj⁷⁰ și o monedă din bronz din perioada împăratului Antoninus Pius descoperită la Băile Herculane sau Mehadia⁷¹. Achizițiile monetare din anul 1875 au culminat cu o drahmă barbară din argint de la Șiștarovăț⁷² și două monede din bronz din perioada lui Traianus de la Dupljaja⁷³.

În anul 1876 a fost amintită achiziția unor denari din argint cu reprezentările împăraților Traianus, Marcus Aurelius și Commodus de la Meda, Serbia (Párdány, Torontál Vm.)⁷⁴.

Cu ocazia excursiei de cercetare la Ram, Serbia (Rama, Serbia) din mai 1877, Ormós Zs. a achiziționat 20 de monede romane⁷⁵. Tot în acest an a fost înregistrată, de la Brestea, județul Timiș (Brestye, Temes Vm.), achiziția unei monede din argint elenistică cu reprezentarea regelui seleucid Antiohus III, o drahmă ateniană din argint și o alta bătută la *Abdera* (astăzi în regiunea Xanthi din Tracia, Grecia)⁷⁶.

În timpul excursiei de cercetare asupra așezării romane de la *Viminacium*, din anul 1878, colecției de numismatică au fost adăugate următoarele: monede cu figurile împăraților Antoninus Pius, Constantin cel Mare, Constantius II, Valentinianus, Arcadius și a împărătesei Iulia Mamaea, precum și o monedă din

⁶⁶ Berkeszi 1907b, 8.

⁶⁷ Berkeszi 1907b, 12.

⁶⁸ Berkeszi 1907b, 15-16.

⁶⁹ Berkeszi 1907b, 18-19.

⁷⁰ Berkeszi 1907b, 20.

⁷¹ Berkeszi 1907b, 20-21.

⁷² Berkeszi 1907b, 39.

⁷³ Berkeszi 1907b, 45.

⁷⁴ Berkeszi 1907b, 33.

⁷⁵ *TRÉ* 1877, 170-171.

⁷⁶ Berkeszi 1907, 12.

bronz din perioada împăratului Constantius (335-361 p.Chr.)⁷⁷. De la Banatska Palanka Böhm L. a menționat achiziția a cinci monede romane din aur și peste 30 din argint și existența altor monede de aici în colecția Ormós⁷⁸. Tot în acest an a fost achiziționat un denar din perioada împăratului Gallienus de la Murani⁷⁹, iar de la Recaș au fost obținute 70 de monede cuprinse între perioadele de domnie ale împăraților Elagabalus și Decius⁸⁰.

În anul 1879, de la Bruznic, județul Arad (Bruznic, Krassö-Szórény Vm.), președintele societății a primit o monedă din argint bătută la *Dyrrhachium* și trei denari din argint cu împărații Hadrianus, Septimius Severus și Philippus Arabs⁸¹. Tot în acest an au fost înregistrate achiziția unui denar din argint cu împăratul Vespasianus, descoperit la Ilidia, județul Caraș-Severin (Illádia, Krassö-Szórény Vm.)⁸² și procurarea câtorva monede din argint bătute la *Dyrrhachium* și descoperite la Moldova Veche⁸³. Tot în acest an a fost obținut și un denar roman familial descoperit pe teritoriul sârbesc al Banatului⁸⁴.

Anul 1880 a fost unul extrem de important pentru îmbogățirea colecției. Atunci, în urma descoperirii unui tezaur monetar din argint pe raza localității Cuptoare, prin intermediul preotului Bonnáz Sándor au fost obținute 466 de monede. O parte din acestea au fost trimise la muzeul din Timișoara atunci, alte au rămas în colecție⁸⁵.

În anul 1881, de la Ilidia, ajung în colecție un denar cu reprezentarea lui Aurelius Verus⁸⁶ și o monedă din aur (quinarius) din perioada împăratului Constantinus IV Pogonatus, descoperită la Checea⁸⁷. Tot în acest an, colecției i-a fost adăugat un denar din perioada împăratului Commodus de la Murani⁸⁸.

În anul 1882 au fost înregistrate achiziția unei monede din aur cu reprezentarea împăratului Teodosius II⁸⁹ și a unui denar din perioada lui Antoninus Pius de la Murani⁹⁰.

În anul 1885, de la Borlova, județul Caraș-Severin (Borlova, Krassö-Szórény Vm.), au intrat în colecție câteva piese: denari din argint cu reprezentările împăraților Caracalla, Maximinus Thrax, Philippus Arabs și o monedă din bronz

⁷⁷ Ormós 1878, 117-118; *TRÉ* 1878, 12; Böhm 1904, 46.

⁷⁸ Böhm 1879, 169 (Nota 1 de subsol).

⁷⁹ Berkeszi 1907b, 29.

⁸⁰ Berkeszi 1907b, 36.

⁸¹ Berkeszi 1907b, 12.

⁸² Berkeszi 1907b, 21.

⁸³ Berkeszi 1907b, 28.

⁸⁴ Berkeszi 1907b, 48.

⁸⁵ Berkeszi 1907b, 25-26.

⁸⁶ Berkeszi 1907b, 21.

⁸⁷ Berkeszi 1907b, 24.

⁸⁸ Berkeszi 1907b, 29.

⁸⁹ Berkeszi 1907b, 23.

⁹⁰ Berkeszi 1907b, 29.

din perioada împăratului Constantius II⁹¹. În anul următor, seria achizițiilor de monede a înregistrat un denar din perioada lui Traianus de la Crvena Crkva, Serbia (Verestemplom, Temes Vm.)⁹².

O sursă importantă pentru cunoașterea acestei părți a vastei colecții Ormós a fost repertoriul numismatic realizat de către Berkeszi István în anul 1907. Prin acesta am aflat informații referitoare la diferite situații în care au fost obținute monede fără a fi specificat anul. În acest sens avem, spre exemplu, două monede din bronz din perioada împăraților Constantin cel Mare și Constantius II, descoperite la Baziaș⁹³ sau o monedă din bronz din perioada împăratului Iustinus II descoperită la Borča (astăzi suburbie a Belgradului), Serbia, (Borcsa, Torontál Vm.)⁹⁴. Alte informații au făcut referire la o monedă din bronz din perioada împăratului Constantinus II, descoperită la Deliblato⁹⁵, o monedă din bronz de la Čenta, Serbia (Leopoldova, Torontál Vm.)⁹⁶, aproximativ 12 monede romane imperiale descoperite la Cuvin⁹⁷ sau moneda din bronz descoperită la Mramorac, Serbia (Mramorák, Temes Vm.)⁹⁸. Din repertoriul lui Berkeszi aflăm și de un număr mare de monede romane și bizantine obținute de la Orșova⁹⁹ sau de la Banatska Palanka (monede romane și barbare)¹⁰⁰ și de o monedă din aur din perioada împăratului Constantin cel Mare de la Voiteg¹⁰¹.

Un total al monedelor care s-au aflat în colecția Ormós însuma 4.000 de piese în anul 1870 și 9.645-9.650 de piese adunate din diferite perioade și zone ale lumii înregistrate în anul 1889¹⁰². Din totalul colecției de numismatică au fost 3.574 de monede romane republicane sau imperiale, precum și alte monede antice considerate a fi tot de factură romană¹⁰³. Dintre monedele romane, 2.935 de monede sunt din perioada imperială, 387 sunt republicane și 96 sunt de factură grecească sau barbare¹⁰⁴.

Cu timpul, Ormós Zs. ajunge să dezvolte o pasiune tot mai pronunțată pentru colecționarea de piese, în special de artă, lucru ce îl va face să obțină tot mai multe piese, în limita fondurilor disponibile.

În deceniul opt al secolului al XIX-lea, din rațiuni financiare și de sănătate, a dorit să își vândă o parte a pieselor sale. Astfel, prin intermediul directorului de la

⁹¹ Berkeszi 1907b, 11.

⁹² Berkeszi 1907b, 45.

⁹³ Berkeszi 1907b, 8.

⁹⁴ Berkeszi 1907b, 11.

⁹⁵ Berkeszi 1907b, 16.

⁹⁶ Berkeszi 1907b, 26.

⁹⁷ Berkeszi 1907b, 25.

⁹⁸ Berkeszi 1907b, 29.

⁹⁹ Berkeszi 1907b, 30.

¹⁰⁰ Berkeszi 1907b, 32.

¹⁰¹ Berkeszi 1907b, 47.

¹⁰² *TRÉ* 1891, 62-63; Demian 2022, 283.

¹⁰³ Demian 2022, 283.

¹⁰⁴ Demian 2022, 283.

acea vreme a Muzeului Național Maghiar, Pulszky Ferenc și a arheologului Hampel József, a reușit să își vândă o parte din colecția sa de antichități, respectiv piese din argint și bronz (o cupă preistorică, un cap de topor și o lamă din bronz, două fibule și patru căni realizate din argint)¹⁰⁵. În anul 1888 a mai întreprins un demers asemănător în scopul de a-și vinde o nouă parte din colecția de numismatică către bijutierul și comerciantul de antichități Egger Heinrich. Ormós Zs. a dorit în următorul an să își vândă întreaga colecție de monede, lucru care nu s-a mai materializat¹⁰⁶. Acest lucru poate explica și lipsa informațiilor referitoare la achiziții de monede sau antichități în perioada anilor 1886 și 1894.

Începând cu anul 1893, din cauza sănătății precare, Ormós Zs. a început demersurile pentru depozitarea unei părți a colecției sale în casa Wellauer, oferind și o listă de inventar a acestora cu modul în care au fost obținute¹⁰⁷.

Colecția de numismatică a fost achiziționată de către SMIA cu suma de 4.500 de forinți, achiziția având loc la data de 23 noiembrie a anului următor morții fostului director¹⁰⁸. Astăzi, Muzeul Național al Banatului păstrează cea mai mare parte a colecției numismatice Ormós, cu excepția celor dispărute în urma furturilor. Dintre cele încă aflate în patrimoniul muzeal se numără și trei monede romane din aur, de tipul *solidus* din perioada împăraților Constantinus I, Valentinianus I și Teodosius II¹⁰⁹.

Următorul director al Societății, Deschan Achill, s-a ocupat, imediat după ocuparea noii funcții, de achiziționarea colecției de la urmașii lui Ormós Zs.¹¹⁰. Colecția Ormós, formată din documente, picturi, desene și artefacte, va fi donată Muzeului Banatului prin testament la 18 septembrie 1895 și va reprezenta un fond important al colecției muzeului¹¹¹.

Colecția Pongrácz

Pongrácz Imre (1849-1903) ocupase funcția de maior în rândul unității de infanterie de honvezi în Orșova, prin importanța funcției putând conduce și lucrări edilitare în zonă, până în anul 1895¹¹². Cu această ocazie, în timpul supravegherii construcției Canalului Sip între anii 1895-1898, acesta primise în repetate rânduri piese arheologice descoperite de către muncitori. Artefactele adunate de către Pongrácz au intrat în colecția sa privată, compusă, până în momentul morții sale, din 6.000 de piese, mare parte fiind descoperite pe malul sârbesc. O parte a colecției sale a fost achiziționată de Muzeul Banatului. Acesta oferise o scurtă origine a pieselor din colecția sa, menționând zona descoperirii sau persoanele de la care primise sau achiziționase artefacte¹¹³.

¹⁰⁵ Miklósik 2022, 271, vezi și nota 41 de subsol.

¹⁰⁶ Demian 2022, 285.

¹⁰⁷ Miklósik 2022, 273.

¹⁰⁸ Demian 2022, 285-286.

¹⁰⁹ Demian 2022, 287.

¹¹⁰ Demian 2022, 285.

¹¹¹ Boda, Varga 2013, 398.

¹¹² Tănase 2023, 137.

¹¹³ Tapavički-Ilić, Georgescu 2019, 123.

În septembrie 1902/1903, într-o circulară, a fost menționată colecția Pongrácz, aceasta fiind formată din 2.702 de artefacte, 3.361 de monede, 272 de volume de cărți și 3 piese de mobilier. Colecția arheologică cuprinde piese începând cu perioada paleolitică și până în epoca modernă, piesele fiind obținute din zona Dunării, de pe ambele maluri ale acesteia, precum și din zona balcanică¹¹⁴.

Colecția sa paleolitică a fost formată din fragmente osteologice de mamut, urs de peșteră și cochilii. Colecția sa neolitică este formată din 80 de artefacte și a fost compusă dintr-un cap de buzdugan litic, topoare, amuletă din piatră, greutatea din lut, 12 ciocane și dălți, fragmente ceramice, căni ceramice, vase borcan, fusaiole din lut. Colecția din epoca de tranziție spre epoca bronzului conține două târnăcoape și patru dălți¹¹⁵. Epoca bronzului este reprezentată de patru culturi, unul neted și unul cu urechiușă, o lamă de pumnal, două vârfuri de suliță, două capete de buzdugan, trei colane pentru zona gâtului, o brățară, un ac de păr încolăcit, opt lame de cuțite, o teacă de cuțit, două lame de fierăstrău, paisprezece vârfuri de săgeți, douăzeci și unu de ace de împuns, zece dălți înguste, unsprezece inele din sârmă, treisprezece lanțuri, bobine de sârmă, cincisprezece brățări întregi și unele fragmentare, cincisprezece cârlige, o agrafă, pepite, o placă neprelucrată, tipare, și alte obiecte cu scop neprecizat. Vasele ceramice sunt reprezentate de o ceașcă dublă cu decor încrustat cu alb, boluri decorate în stare fragmentară, capace de vase și căni¹¹⁶.

Din colecția de epocă La Tène au fost menționate trei săbii celtice, cincisprezece vârfuri de suliță, un cuțit și o sabie de altă origine, două târnăcoape din fier, un obrăzar din fier, numeroase cârlige, douăzeci și șase de vârfuri de săgeți, un *umbo*, un pinten din bronz, o brățară din argint masiv, cataramă, butoni, cercei, fibule, piese de curea din bronz, un cerc din lut și căni ceramice. Apare mențiunea unui șirag format din 52 de mărgelă prinse printr-o sârmă din bronz, cu reprezentarea unui taur în partea din față¹¹⁷.

În colecția de antichități de epocă romană au fost menționate patru cărămizi inscripționate cu ștampile legionare, un vas de dimensiuni mai mari, 12 opaițe ceramice, lespezi din lut, șase ulcioare, nouă căni sau boluri, două prese din lut, greutatea de cântar din lut, chei, un inel, șapte ace din argint, trei din os și patru din bronz, opt *stylus*-uri intacte, un sigiliu din plumb, o lespede de piatră ornamentată, un vas cu o reprezentare zoomorfă de berbec, un mâner de cuțit cu reprezentarea unui vultur, un mâner de cuțit din argint, un picior de vas, instrumente medicale (linguri, calandre, cântare), șase clopoței din bronz, un bol din plumb, 15 amulete din argint sau bronz, un cap de leu din bronz, picioare de mobilier, un mâner din bronz, o cazma din fier, un detaliu de podea cu mozaic, piese de harnașament sau pentru trăsuri, chei din fier, piese de echipament militar, o piesă cu inscripția

¹¹⁴ TRÉ 1903, 112-114.

¹¹⁵ TRÉ 1903, 112-114.

¹¹⁶ TRÉ 1903, 112-114.

¹¹⁷ TRÉ 1903, 114.

„CABA” pe o parte și „VIII” pe cealaltă și numeroase piese de mici dimensiuni și fragmente de sticlă¹¹⁸. Aceștia li se adaugă și o serie de cercei realizați din aur¹¹⁹.

Pe lângă cele deja prezentate, au mai fost menționate 11 statui din marmură și șase din lut, cu mențiunea existenței unor falsuri printre ele. Dintre statuile romane din marmură avem reprezentări ale lui Jupiter Dolichenus cu înălțimea de 31 cm, o statuie cu reprezentare feminină cu înălțimea de 23 cm, un bust de bărbat cu coif și un relief cu reprezentarea lui Mithos¹²⁰. Muzeul Banatului păstrează o serie de piese romano-bizantine descoperite în zona Drobeta¹²¹.

În plus, mai sunt menționate optsprezece statuete din bronz și marmură de dimensiuni mai mici cu reprezentările zeilor Jupiter Dolichenus, Juno, Bacchus, un cap de marmură cu reprezentarea zeiței Venus, Osiris, faun, un cap din bronz cu reprezentarea lui Pappus, busturi umane sau animale (câine, leu, cai, măgar, porumbei), și două amulete de dimensiuni mai mici¹²².

Colecția de camee și pietre prețioase este compusă din 109, dintre care 66 *intaglii*. Colecția de inele este compusă din 219 de piese, dintre care 11 din aur (trei fiind romane). Dintre inelele din argint, în număr de 68, treisprezece au fost atribuite cert perioadei romane. Alte cinci inele din bronz au fost atribuite clar perioadei romane, precum și un inel din os și cele unsprezece din epoca bronzului¹²³.

Colecția de fibule cuprinde 350 de piese, dintre care 120 intacte. Acestea sunt cuprinse între dimensiunile de 4 cm și până la 20 cm și provin din perioade cuprinse între epoca bronzului și până la începutul perioadei migrațiilor, acestea fiind realizate din bronz, fier și argint¹²⁴.

Colecția numismatică, formată din 3.361 de piese, a conținut 382 de denari romani republicani și imperiali din argint, în jur de 1.044 de monede romane din bronz și 21 de monede barbare. Cu toate acestea, colecția numismatică a fost împărțită în piese sortate și nesortate. Dintre monedele nesortate, în număr de 1.366, o mare parte aparțin perioadelor romană, bizantină și medievală¹²⁵.

Colecția sa aduna vestigii din diferite epoci, precum cea romană de unde este cunoscut un mâner din bronz, numerotat de acesta în catalogul său cu numărul 39. Piesa a fost achiziționată de la Kulger Felix din Orșova¹²⁶.

În perioada de început a secolului XX are loc un curent negativ prin crearea de falsuri de-a lungul Europei, din care și în colecția Pongrácz de la Orșova intraseră falsuri ale unor statuete antice¹²⁷.

¹¹⁸ TRÉ 1903, 114.

¹¹⁹ Tănase, Flutur 2016, 291-297.

¹²⁰ TRÉ 1903, 114.

¹²¹ Tănase 2023, 141-

¹²² TRÉ 1903, 114.

¹²³ TRÉ 1903, 115.

¹²⁴ TRÉ 1903, 112-114.

¹²⁵ TRÉ 1903, 116-117.

¹²⁶ Onițiu 2020, 61.

¹²⁷ Medeleț, Toma 1997, 74.

Colecția a intrat în patrimoniul muzeului în 1903 prin achiziționarea acesteia de la urmașii fostului comandant al portului Orșova, menționarea colecției fiind înregistrată în 1904¹²⁸. Pentru numeroase piese nu există decât un catalog cu desene și însemnări referitoare la locul descoperirii, unele piese fiind descoperite la sud de Dunăre¹²⁹. Dintre acestea sunt amintite: cinci statuete ale zeului Osiris și cel puțin o statueta *ushabti*¹³⁰.

După moartea maiorului Pongrácz I., Muzeul Banatului a achiziționat de la urmașii acestuia 600 de piese cu valoarea de 11.000 de coroane, banii fiind plățiți în tranșe de câte 1.000 de coroane pe an. Din colecția de numismatică, alcătuită din 3.361 de monede, muzeul a achiziționat doar 68 dintre acestea, anume monede care nu existau deja în colecțiile muzeale. Bleyer Izsó a achiziționat restul monedelor din colecția Pongrácz și a vândut, în anul următor, muzeului de la Timișoara 1.037 din monedele cumpărate la un preț redus¹³¹.

Concluzii

Numărul mare al descoperirilor arheologice înregistrate de-a lungul Banatului și curiozitatea oamenilor de cultură ai secolului al XIX-lea, a dus, inevitabil, la alcătuirea a numeroase colecții arheologice particulare. De existența acestora au beneficiat, cel mai mult, instituțiile muzeale din regiune.

Colecția Ormós, legată de persoana fondatorului și primului director al Societății de Istorie și Arheologie din Timișoara, Zsigmond Ormós a cunoscut o dezvoltare impresionantă de-a lungul anilor. Personalitate marcantă pe teritoriul bănățean, a beneficiat de obținerea constantă de noi piese, arheologice sau de artă, fie prin achiziție, fie prin donație.

Colecția Pongrácz, o colecție care avut și are parte de numeroase studii dedicate, prezintă o interesantă evoluție în alcătuirea acesteia. Maiorul Pongrácz Imre, datorită funcției sale și zonei unde și-a desfășurat activitatea, a beneficiat de obținerea pieselor arheologice prin descoperiri în cadrul lucrărilor edilitare. Cu toate acestea, o parte a colecției sale a fost obținută prin achiziția antichităților de la diferite persoane, inclusiv colecționari. Un aspect curios referitor la comerțul de antichități de la acea vreme, aspect ce reiese din piesele din colecție este cel al pieselor falsificate.

Numeroși colecționari și-au privit colecțiile prin prisma rațiunilor financiare, acestea fiind considerate surse de venit. Acest aspect a fost observat atât la nivelul colecțiilor particulare mici, cât și la cele de dimensiuni considerabile. Putem observa faptul că, inclusiv colecția Ormós, a fost compusă inclusiv prin

¹²⁸ Tănase 2023, 137, vezi nota 2 de subsol.

¹²⁹ Tănase, Mare 2001, 181.

¹³⁰ Anđelković, Demian 2016, 115-116.

¹³¹ Medeleț, Toma 1997, 76.

achiziția de piese arheologice sau de artă, în timp ce, în perioadele financiare precare, s-a recurs la evaluarea unor părți ale acesteia.

Un aspect interesant ce reflectă situația comercializării antichităților la acea vreme este marcată de existența magazinelor de bijuterii și antichități. În afara schimburilor și vânzării de antichități în mod direct între colecționari, putem observa și relația acestora cu comercianți care, cel puțin la acea vreme, erau cunoscuți în Imperiul Austro-Ungar. În acest sens este menționată achiziția monedelor din colecția Ormós către magazinul fraților Egger din Viena. Din informațiile obținute până acum, putem observa faptul că exista o cunoaștere a situației colecțiilor de antichități, cel puțin ale celor de dimensiuni mai mari, de la acea vreme, atât printre colecționari, cât și în rândul comercianților de antichități.

Astfel, observăm dinamica evoluției colecțiilor particulare din această regiune a Europei, nu diferită de celelalte părți ale continentului, bogată în informații referitoare la schimburile sau achizițiile, atât între colecționari și comercianți, cât și între colecționari și instituțiile muzeale.

Două dintre cele mai mari colecții de antichități de la acea vreme pe teritoriul Banatului, atât colecția Ormós, cât și colecția Pongrácz, au intrat, asemenea multor alte colecții particulare, în patrimoniul muzeului din Timișoara. Dintre cele trei metode de obținere a unor piese arheologice, respectiv descoperiri, donații sau achiziții, colecția Ormós a fost obținută, în cea mai mare parte prin donație și achiziție de la urmași, în timp ce colecția Pongrácz a fost obținută în întregime prin achiziție. Astăzi, cele două colecții reprezintă, în continuare, un fond important al patrimoniului arheologic al Muzeului Național al Banatului.

Bibliografie

Abrevieri

- TRÉ* *A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat Közlönye*, Timișoara, (1875-1917).
- Delejtű* *Delejtű. A tudomány, anyagi érdekek és szépirodalom közlönye*, Timișoara (1858).
- Arch. Köz.* *Archaeologiai Közlemények. A Hazai Műemlékek Ismeretének Előmozdítására*, Budapest (1859-1899).

Lucrări de specialitate

- Andelković, Demian 2016-** Andelković Branislav, Demian Nicoleta, *Colecția de antichități egiptene a Muzeului Banatului din Timișoara. The Collection of Egyptian Antiquities in the Museum of Banat in Timișoara*, Ed. Ancart, trad. Eliza Filimon, 135 pg., Timișoara, 2016.
- Berkeszi 1907-** Berkeszi István, *Délmagyarország éremleletei*, în *TRÉ*, Vol. XXIII, S.N., Fascicole I-II, Timișoara, 1907, pg. 1-49.
- Boda, Varga 2013-** Boda Imola, Varga Rada, *Archaeological Research in the Banat Region at the end of the 19th Century and the Beginning of the 20th Century*, în *ArheoVest*, I, 2013, pg. 397-412.
- Böhm 1879-** Böhm Lénárt - *Uj-Palánka múltja és jelene*, în *TRÉ*, Vol. V, Fascicolul III, Timișoara, 1879, pg. 165-183.
- Böhm 1904-** Böhm Lénárd, *Tizenkét római hely Nyugat Dáciában*, în *TRÉ*, Vol. XX, Fascicolele I-II, Ed. Csanád-Egyházmegyei Könyvsajtón, Timișoara, 1904, pg. 39-51.
- Demian 2022-** Demian Nicoleta, *Colecția numismatică a lui Ormós Zsigmond-Între pasiune și rațiune*, în *Analele Banatului*, XXX, Serie Nouă, Arheologie-Istorie, Ed. MEGA, Cluj-Napoca, 2022, pg. 279-297.
- Hampel 1876-** Hampel József, *Catalogue de L'Exposition Préhistorique des Musées de Province et des Collections Particulières de la Hongrie. Arrangée a L'Occasion de la VIIIème Session du Congrès International D'Archéologie et D'Anthropologie Préhistoriques a Budapest*, Ed. Franklin-Társulat, 162 pag., Budapest, 1876.
- Medeleț, Toma 1997-** Medeleț Florin, Toma Nicoleta, *Muzeul Banatului. File de*

cronică, I, 1872-1918, Ed. Mirton, Timișoara, 1997.

Miklósik 2022- Miklósik Elena, *Ormós Zsigmond- de la funcționarul disciplinat la colecționarul istoric de artă*, în *Analele Banatului*, XXX, Serie Nouă, Arheologie-Istorie, Timișoara, 2022, pg. 265-277.

Miletz 1876- Miletz János, *Archaeologiai ismertetés a régi pogány temetőkről, tekintettel Délmagyarországra*, în *TRÉ*, Vol. II, Fascicolul II, Timișoara, 1876, pg. 61-70.

Miletz 1878- Miletz János, *Krassó vármegye történelmi és régészeti emlékei*, în *TRÉ*, Vol. IV, Fascicol I, Timișoara, 1878, pg. 3-22.

Milleker 1889- Milleker Felix, *A rézkor emlékei Dél-Magyarországon*, în *TRÉ*, Vol. V, Fascicol I, 1889, Timișoara, pg. 1-6.

Milleker 1892- Milleker Felix, *Dél-Magyarország római régiségleletei*, în *TRÉ*, Vol. VIII, Fascicole II-III, Timișoara. 1892, pg. 101-143.

Milleker 1900a- Milleker Felix, *Temesvár vidékének régiségleletei a honfoglalás előtti időkből*, în *TRÉ*, Vol. XVI, Fascicolele I-IV, Timișoara, 1900, pg. 1-20.

Milleker 1900b- Milleker Felix, *A Duna-Tisza-Maros-köz La Tène-kori emlékei*, în *TRÉ*, Vol. XVI, Fascicolele I-IV, Timișoara, 1900, pg. 21-35.

Milleker 2013- Felix Milleker, *Descoperiri arheologice din Banat, volumul I. Preistorie*, Ed. Dumitru Țicu, Trad. Maria Gyömbér, Ed. MEGA, Cluj-Napoca, pg. 270, 2013, ISBN: 978-606-543-417-2.

Onițiu 2020- Onițiu Atalia, *Bronze Handle from the Pongrácz Collection*, în *Analele Banatului*, S.N, Arheologie-Istorie, Vol. XXVIII, 2020, Timișoara, pg. 61-66.

Ormós 1871- Ormós Zsigmond, *Réggészeti közlemények. Bersovia (Zsidovin)*, în *Arch. Köz.*, Vol. VIII, Ed. Eggenberger-Féle Akad. Könyvtáránál, Budapest, 1871, pg. 145-153.

Ormós 1878- Ormós Zsigmond, *Kirándulás Viminacium és Margum romjaitoz*, în *TRÉ*, Vol. IV, Fascicol III, Timișoara, 1878, pg. 101-119.

Tapavički-Ilić, Georgescu 2019- Tapavički-Ilić Milica, Georgescu Andrei, *Späteisenzeitliche Fibeln Aus Der Imre Pongrácz Sammlung*, în *Banatica*, 29, Ed. Muzeului Banatului Montan, Reșița, 2019, pg. 123-144.

Tănase 2023- Tănase Daniela, *Din nou despre antichitățile romano-bizantine descoperite la Drobeta- Turnu Severin din colecția Pongrácz*, în *Analele Banatului*, XXXI, Serie Nouă, Arheologie-Istorie, Ed. MEGA, Cluj-Napoca, 2023, pg. 137-153.

Tănase, Flutur 2016- Tănase Daniela, Flutur Alexandru, *Cercei de aur de epocă romană din colecția Pongrácz*, în *Analele Banatului*, Serie Nouă, Arheologie-Istorie, vol. XXIV, Ed. MEGA, Cluj-Napoca, 2016, pg. 291-297.

Tănase, Mare 2001- Tănase Daniela, Mare Mircea, *Piese de port și de podoabă din secolele III-VII în colecția Pongrácz. Catalog*, în *Analele Banatului*, Arheologie-Istorie, IX, 2001, pg. 181-206.

Timoc 2006- Timoc Călin, *Cercetări arheologice austro-ungare inedite la castrul roman de la Dierna-Orșova*, în *Patrimonium Banaticum*, V, 2006, pg. 57-60.

